

Seivskapingsromantikk i endring?

Tokarrierefamiliens nye investeringsmaksime

Helene Aarseth

dr.polit. i sosiologi

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitet i Oslo.

helene.aarseth@stk.uio.no

Abstract

Drawing on a study of egalitarian couples with knowledge intensive jobs, this article portrays a revitalization of the home as an arena for creative self-fulfillment and romantic imaginary. The romantics of homemaking displayed in the narratives of these couples could to some extent be part of a more deep-going urge toward self-fulfillment among the professional middle classes. However, the transformation of the family into a place of teamwork and creative self-fulfillment should also be seen as a response to the challenges produced by the withdrawal of the female homemaker. In this case, it is argued, the narratives of creativity and self-fulfillment provide the family with new sense of belonging and new forms of intimacy in place of the traditional gendered work and love arrangement.

Keywords: family, gender, timebind, everyday aesthetics, romantic

Hva skjer med familiens motivasjonsformer når den kvinnelige hjemskaperen forsvinner og begge har krevende jobber? Det mest kjente svaret på dette spørsmålet er at familien sulteføres på investeringer og tømmes for mening og magi. Når det ikke lenger er noen som vier sitt liv til hjemmets hygge og familie-medlemmenes ve og vel, får familielivet preg av plikt og forhandling snarere enn lyst og samhörighet. Jo mer krevende og grådige jobbene blir, jo verre blir det på hjemmebane. Den kraftfulle blandingen av utviklende arbeidsoppgaver og individuelt ansvar som preger deler av det postindustrielle arbeidslivet, gjør at prosjektene på jobben får en særlig tiltrekningskraft; de framstår som

både forførende og forpliktende. I møtet med denne jobbmagnetismen, hevdes det, har hverdagslivet i familien lite å stille opp med.

I denne artikkelen vil jeg tegne et annet bilde av den husmorløse familiens skjebne i møte med de krevende jobbene. Jeg argumenterer for at kombinasjonen av nye jobbkrav og fravær av en kvinnelig hjemskaper kan presse fram nye investeringsformer i familien. Artikkelen bygger på analyser av intervjuer med likestilte tokarrierepar som forsøker å kombinere to krevende jobber med hjemmeliv og foreldreansvar for barn i skolealder i en norsk kontekst.¹ Mens det innledende scenarioet er basert på at familiearbeidet minimeres eller settes ut til andre, prøver parene i denne studien å håndtere to utfordringer samtidig: De forsøker både å legge til rette for at begge har like muligheter til forfølge egen karriere, og de forsøker å skape et velfungerende hverdagsliv i familien uten innleid hjelp. Denne kombinasjonen skaper ganske andre rammebetingelser for familielivets møte med jobbenes grådighet. Jeg argumenterer for at den doble utfordringen kan presse fram en ny romantisk investeringsmaksime i familien. Tesen i det følgende er med andre ord til en viss grad motsatt av den innledende. Dette innebærer imidlertid ikke at konflikten mellom jobbens krav og familiens behov er opphevet. Et forhold som blir helt tydelig i møte med den doble utfordringen, er at opplevelsen av intimitet og tilhørighet i familien ikke bare er noe som *er*, men må skapes gjennom emosjonelle, tidsmessige og praktiske investeringer. Det er nettopp dette som i det følgende skal vise seg å presse fram nye motivasjonsformer – og nye former for tvang – i familien.

Familien og den postindustrielle selvskapingsmaksimen

Flere arbeidslivsforskere har uttrykt bekymring for familiens skjebne i møte med det "nye" arbeidslivet (Hochschild 1997, Wajcman and Martin 2002, Kvande og Rasmussen 2007). Ofte er bekymringen nettopp knyttet til mer utydelige grenser mellom arbeidslivet og livet for øvrig (se for eksempel du Gay 1996, Sørhaug 1996, Wajcman and Martin 2002). Kjernen i disse resonnementene er at framveksten av en postindustriell økonomi gjør at stadig flere jobber framstår som hovedarena for selvutfoldelse og personlig utvikling. En større del av arbeidslivet er rettet mot produksjon og forvaltning av informasjon og kunnskap, og altså av mening i vid forstand (se for eksempel du Gay 1996, Ray og Sayer 1999, Sørhaug 2002). Det som produseres i disse kunn-

skapsintensive delene av arbeidslivet, er i mindre grad en avhendbar "ting" og i større grad ideer eller kunnskap som er knyttet til menneskene som produserer dem (for eksempel Sørhaug 2002). Som følge av dette skjer det også et skifte i arbeidets organisering som innebærer at individet får større innflytelse over arbeidets utforming (du Gay 1996, Ellingsæter og Solheim 2002, Kvande og Rasmussen 2007). Suksesskriteriene er nettopp knyttet til optimalisering av menneskelige ressurser og muligheter, og virksomhetene søker blant annet å utløse disse ressursene ved at den enkelte arbeidstaker blir tilbudt en større grad av involvering i arbeidsprosessene og får større ansvar for at de gjennomføres med ønsket resultat. Følgene av dette er at man blir involvert og man må levere. Ansvarliggjøringen blir, for å sitere Paul du Gay, betraktet som "both economically desirable and personally 'empowering'" (1996:182). Denne personliggjøringen av arbeidet gjør noe med grensene mellom jobben og livet forøvrig. Jo større betydning jobbblivet får for det personlige livet, jo større betydning får også det personlige livet for den enkeltes muligheter i jobbblivet (Sørhaug 1996, Wajcman and Martin 2002:987). Fordi ansvarliggjøringen og involveringen omfatter produksjonen av egen kompetanse, kreativitet og energi, blir det viktig å jobbe aktivt med selvskapingen, også utover arbeidstidens grenser (Rasmussen 2002).² Spørsmålet jeg stiller er hva som skjer med familiens egne investeringsformer i møte med denne postindustrielle selv skapingsmaksimen.

Grovt sett er det to hovedspor man kan følge når man skal svare på dette spørsmålet; enten at arbeidslivets krav til selvskaping fører til en *avmagnetisering* der hverdagslivet i familien tappes for mening, eller at selvskapingsmaksimen i arbeidslivet *smitter* over på livet for øvrig. Den første tesen er introdusert innledningsvis. Hovedessensen her er at arbeidslivets tvang trekker de emosjonelle og praktiske investeringene ut av familien, slik at den blir ribbet for det overskuddet som er nødvendig for å utvikle intimitet og tilhørighet. Denne avmagnetiseringstesen er særlig tydelig i Arlie Hochschilds (1997) kjente studie; familien blir en arena preget av plikt og forhandling mens jobben både kan tilby intimitet, tilhørighet og selvutfoldelse. Den andre tesen hevder at en ny tvang til optimalisering smitter over fra arbeidslivet til andre livssfærer. Fordi visse grupper forventes å være vedvarende engasjert i å utvikle og optimalisere sin humankapital utviskes skillet mellom ulike livssfærer. Personen skaper ikke bare sine livsmidler gjennom arbeidet, han eller hun skaper også *seg selv* gjennom arbeidet. Paul du Gay hevder for eksempel at arbeidstakeren blir en "entrepreneur of himself or herself" (1996:181). Fordi dette en-

treprenørskapet omfatter produksjonen av egen kompetanse, kreativitet og energi, er det ikke gitt at det lønner seg å gjøre minst mulig. Snarere gjøres investeringer som tidligere ble definert som del av fritid og familieliv, relevante i arbeidslivet på nye måter. Inspirert av Pierre Bourdieus teori om kapitalformer hevder Eva Illouz (2007) at nye krav til kommunikativ og emosjonell kompetanse i arbeidslivet favoriserer arbeidstakere med høyest emosjonell kapital. Inspirert av samme teori, argumenterer Beverley Skeggs (2004) for at middelklassens selvskapingsmaksime ansporer til estetiske investeringer i form av kulturelle prosjekter som er egnet til å akkumulere selvets verdi; "thereby making themselves more productive, a greater subject of value" (2004:75). Familielivet blir med andre ord en arena for emosjonelle og estetiske investeringer som på nye måter synliggjøres som relevante for suksess i arbeidslivet. I den grad denne smittetesen har noe for seg, blir imidlertid disse investeringene samtidig underlagt arbeidslivets logikk og tvang til selvoptimalisering (du Gay 1996). De emosjonelle og estetiske investeringene gjøres relevante i den grad de kan konverteres til verdi i arbeidslivet. Med andre ord: I begge tesene åpner grenseutviskingen mellom arbeid og familie på ulike måter for økt kolonialisering av det som tidligere i større grad ble betraktet som en skjernet privatsfære. At denne grenseutviskingen går sammen med endringer i familiens organisering og gradvis avvikling av en kvinnelig hjemskaper, skulle i utgangspunktet ikke gjøre saken bedre.

Kjønnede livsprosjekter i endring

De siste tiåras endringer i modernitetens kjønnsarrangement, i form av avviklingen av den kvinnelige hjemskaperen og den mannlige eneforsørgeren, innebærer også en radikal transformasjon av relasjonen mellom familieliv og arbeidsliv. Overgangen til toinntektsfamilien og avviklingen av den kvinnelige hjemskaperen handler om noe langt mer enn tidsklemme og barnehagekøer. Den innebærer også en omkalfatring av modernitetens kjønnsarrangement, der livet i familien forutsetter økonomisk forsørgelse fra en mannlige arbeidstaker og der deltakelse i arbeidslivet forutsetter en kvinnelig hjemskaper som tar seg av praktiske og emosjonelle omsorgsbehov. Dette kjønnsarrangementet har generert særegne kjønnede motivasjonsformer, motivasjonsformer som eksisterer som kollektive og personlige meningsskjemaer også etter at de strukturelle rammebetingelsene de oppstod under er endret (McNay 2000, Sol-

heim 2007, Aarseth 2008a). I tråd med en slik tilnærming argumenterer Jorunn Solheim (2007) for at den vestlige moderne samfunnsformasjon er konstituert gjennom og bygd opp rundt en dyp splittelse mellom ulike kjønnede livsprosjekter: Det mannlige livsprosjektet er knyttet til entreprenørskapet ute i den store verden, det kvinnelig livsprosjektet er knyttet til moderskap, hus-truskap og til familien som en intimsfære (2007:113). Et hovedpoeng hos Solheim er at det som gir substans og meningsfylde til dette moderne kjønnsarrangementet, det som fyller både det mannlige og det kvinnelige identitetsprosjektet med innhold og motivasjonskraft, er den romantiske verdensanskuelse.³ For kvin- nenes del er det romantiske knyttet til en ny vektlegging av sensibilitet og omsorg – *the nurturing mother* – som ved modernitetens framvekst ble forbundet med forestillinger om hjemlig livslykke. Mens kvinnen blir bundet til hjemmet og familien som en hellig og moralsk sfære i opposisjon til samfunnslivet, kjen- netegnes det mannlige romantiske livsprosjektet først og fremst av et hand- lingskrav, av ”et påbud om å forandre og omskape verden i sitt eget bilde for derigjennom også å bli ett med denne verdens tilblivelse” (2007:129). Dette mannlige livsprosjektet går som hånd i hanske med en kapitalistisk etos, der menns individualitet og selvrealisering er knyttet til overskridelse og transfor- masjon. Selv om kalkulasjon og rasjonalisering utvilsomt er en viktig side ved den kapitalistiske fornuft, er det ikke dette som motiverer det mannlige *iden- titetsprosjektet*, mener Solheim (2007:137). Det som driver dette prosjektet, er snarere det romantiske idealet om grensesprengende kreativitet, legemliggjort i romantiske helteskikkelser som kunstneren, entreprenøren og, i senere tid, den moderne ledelsesfiguren. Fellesnevneren for alle disse mannlige helte- skikkelsene er grensesprengning og selvoverskridelse; evnen til ”å besjele og skape verdier av livløs materie” (2007:136). Det romantiske kjønnsparadigmet med sin magiske fortryllelse og inderliggjorte begjærstruktur gjør seg ifølge Solheim gjeldende som kollektive fantasier og kulturelle understrømmer. De framtrer som kjønnede identitetsprosjekter som er ladet med mening gjennom historien, og som fortsatt er virksomme i dag. Ser man relasjonen mellom ar- beids- og familieliv ut fra dette perspektivet, åpnes det for et annet inntak til de pågående omkalfatringer i relasjonen mellom familie- og arbeidsliv. Kvin- nenes involvering i arbeidslivet åpner for endringer i dette kjønnede arbeids- og kjærlighetsarrangementet og kanskje også for en omforming av hva som gir mening og motivasjonskraft til livsprosjektene hjemme og ute.

Utvalg og metode: Doble entreprenørskap i dobbelt likestillingsprosjekt

Betydningen av en ny selvskapingsmaksime i deler av arbeidslivet og nedbyggingen av det skarpe skillet mellom kjønnede livsprosjekter, ser i noen grupper ut til å gå sammen empirisk. Nedbyggingen av den kjønnsbaserte arbeidsdelingen i familien er nemlig størst blant par der begge jobber full tid i kunnskapsbaserte jobber (Kitterød 2000). Likestillingen kan dermed se ut til å ha særlig klangbunn i en gruppe par som har grådige og forførende jobber og dermed i særlig grad er berørt av den postindustrielle selvskapingsmaksimen. Det er denne gruppen likestillingsorienterte kunnskapsarbeidere vi nå skal se nærmere på. Artikkelen bygger på dybdeintervjuer med 18 kvinner og menn, i alt ni par, i urban øvre middelklasse (Aarseth 2008a). Parene jobber full tid eller mer, de har barn i skolealder, og i stedet for innleid hjelp i hjemmet praktiserer de en utstrakt grad av lik fordeling av ansvaret for familiens hverdagsliv. Parene representerer med andre ord en gruppe som i større grad enn andre ser ut til å slutte opp om en *dobbel likestillingsmodell* der kvinners økte deltakelse i arbeidslivet er fulgt av en aktiv politikk for økt mannlig deltakelse i familien (Ellingsæter og Leira 2006:29). Både hun og han jobber full tid i kunnskapsintensive og "grådige" arbeidsorganisasjoner, som konsulenter, forskere, arkitekter, leger eller jurister. Utvalget omfatter både "nye" kunnskapsbaserte jobber og tradisjonelle akademikeryrker. Mye tyder imidlertid på at selvskapingsmaksimen gjør seg gjeldende begge steder. For eksempel jobber arbeidstakere i de "tradisjonelle" akademikeryrkene like mye – og like ofte kvelder og helger – som arbeidstakere innenfor de "nye" yrkene innenfor konsulentbransjen eller kommunikasjonsteknologi (Pettersen m.fl. 2007). Hovedpoenget i denne sammenheng er at intervjupersonene tilhører en gruppe der begge har jobber der egenmotivasjon, ansvar og ambisjoner styrer arbeidsinnsatsen. I den forstand kan man si at vi har å gjøre med familier der begge de voksne er entreprenører i betydningen over; de orienterer seg mot de grenseoverskridende prosjektene ute i verden. Spørsmålet er hva som skjer med familiens motivasjonsformer når det *doble entreprenørskapet* og oppslutningen om den doble likestillingsmodellen skal kombineres.

Den metodiske tilnærmingen var særlig innrettet mot å gripe nye figurasjoner av mening, i form av nye måter å fortelle om familielivet på, i den situasjonen intervjupersonene befinner seg – og i møte med de utfordringene de står overfor. Intervjudesignet var altså ikke primært innrettet mot å få tak

i hvordan hverdagslivet faktisk organiseres. I stedet er undersøkelsen basert på en narrativ intervju metode der intervju fortellingene i størst mulig grad struktureres ut fra intervju personens frie assosiasjoner på en måte som åpner for å få tak i personens emosjonelle investeringer (Hollway og Jefferson 2000). Siktet målet er nettopp å gripe mening som skapes gjennom fortellende fortolkninger av liv og erfaringer (Polkinghorne 1988). Jeg var blant annet interessert i å få tak i samspillet mellom drømmer og forestillinger i den enkeltes liv og mer kollektive fortolkningsskjemaer (Hollway og Jefferson 2000; Nielsen og Rudberg 2005). Partene i hvert par er intervjuet hver for seg, og begge parter er intervjuet to ganger. Intervjuene ble organisert rundt relasjonen mellom hjemmeliv og jobbliv. Det jeg ville ha tak i var hvordan intervju personene skaper en bestemt meningssammenheng i sine prosjekter når de former relativt frie fortellinger om familie- og arbeidsliv.

Grådige jobber og grådig familieliv

Ikke overraskende forteller parene i denne studien om et relativt presset hverdagsliv. Når begge har krevende jobber og skal ha ansvar for hjem og barn uten innleid hjelp, legger det relativt sterke føringer på hverdagslivets organisering. Familiens krav handler ved første øyekast først og fremst om barna. Store deler av fortellingene om familielivet dreier seg rundt hva disse parene prøver å få til som foreldre, og de fleste av disse fortellingene peker i retning av at man strekker seg langt for å ivareta barnas behov for fysisk og mentalt tilstedeværende foreldre. Her er det verken snakk om barn som er overlatt mye til seg selv eller om ulike former for innleid barnetilsyn. Snarere kan det se ut til å være en sammenheng mellom jobbenes høye krav til orientering mot egen selvutvikling og en bestemt form for intensivering av foreldreskapet. Sterk involvering i barnets liv og prosjekter framstår som særlig viktig for disse foreldrene nettopp fordi de ønsker å stimulere også barnets lyst til selvoverskridelse og kreativitet (Aarseth 2008b). For å få hverdagslivslogistikken til å gå opp i denne situasjonen er det relativt nødvendig at begge trår til ut fra et prinsipp om stor grad av fleksibilitet – og vilje til gjensidig sjenerøsitet (Aarseth 2007a).⁴ Nedtoningen av kjønnsspesialiserte kompetanseformer framstår som ett element i denne fleksibiliteten. Begge har for eksempel mye aleneansvar hjemme, og mye tyder på at klart kjønnsdelte kompetanser og ansvarsområder på flere måter ville framstå som uhensiktsmessig.

Med sine grådige jobber og intensiverte foreldreskap kunne man anta at disse tokarriereparene tok det relativt lettvinnt når det gjaldt husarbeid og matlaging og investeringer i hjemmelivet for øvrig. Dette er imidlertid ikke tilfellet. Intervjufortellingene er snarere preget av tunge investeringer i familien, ikke minst i form av relativt omfattende og krevende bygge- og oppussingsprosjekter og en svært lite lettvinnt omgang med maten. I enkelte tilfelle er det også snakk om "prosjekthistorier" der det ene prosjektet avløser det andre. Jan forteller for eksempel at han og hans samboer Tone startet sitt samliv med å pusse opp en leilighet. Så flyttet de til en ny leilighet som de også pusset opp. Før dette oppussingsprosjektet var helt ferdig, kjøpte de en hytte som de totalrenoverte før de kjøpte en tomt utenfor Oslo og begynte å bygge sitt eget hus. Siden de gjør mye av husbyggingen selv, har dette arbeidet fylt kvelder og ferier de siste to, tre årene. Fortellingen er på ingen måte et enestående tilfelle. Åtte av de ni tokarriereparene har omfattende byggeprosjekter på gang eller forteller om slike prosjekter i nær fortid. Ofte gjøres mye av arbeidet med egne hender, noe som innebærer at parene tilbringer en ikke ubetydelig del av helger og ferier som håndverkere. Ett av disse parene er Espen og Inger, som er i gang med et større byggeprosjekt på hytta på fjellet. I intervjuene forteller de begge uavhengig av hverandre om en helg for ikke så lenge siden, da barna var hos besteforeldrene og de hadde benyttet anledningen til å bære materialer fra parkeringsplassen til hytta, en avstand på én kilometer. "Og da fant vi ut at den helga så bar vi altså fem og et halvt tonn med stein og sement inn til hytta," forteller Inger. Begge beskriver dette som en vanvittig galskap. Men poenget her er altså at de ikke er alene om denne type bedrifter. Byggeprosjekter av tilsvarende stort omfang dukker også opp i andre intervjuer. Faktisk rapporterer ett av de andre parene, Kristin og Leiv, at de nylig har båret ut seks tonn med stein i forbindelse med utbyggingsprosjektet i sin rekkehusleilighet.

Å bedrive oppussing og bygging er verken noe nytt eller noe marginalt fenomen i norsk sammenheng. På begynnelsen av 80-tallet pekte Marianne Gullestad (1984) på hvordan "gjør det selv"-byggeprosjektene hjemme var en viktig del av det norske familielivet. Gullestad mente boliginnredning var en viktig måte å skape samhørighet i husmorfamilien (1989:164). Oppussingsprosjektene får nettopp sin betydning ved å være det som binder sammen hjemmeansvar og forsørgerrolle: "He may feel like a man and she may feel like a woman while doing complementary tasks in a joint enterprise that they both value" (1984:98). Solheim m.fl. (1986) finner et tilsvarende mønster i en studie fra 80-tallet. Oppussingen framstår som hans gave til henne, en gave

som bekrefter en enhet av komplementære forskjeller. Men bygge- og oppussingsprosjektene ser på ingen måte ut til å ha minsket sin betydning med husmorfamiliens nedbygging de siste tjue-tretti årene. Trenden ser heller ut til å være at vi investerer stadig mer i bygge- og utbedringsprosjekter i hjem, hytte og hage.⁵ Økt velstand er utvilsomt en viktig faktor når man skal forklare dette fenomenet. Men som også Gullestad peker på, kan ikke omfanget av oppussing og byggeprosjekter forklares ved å vise til velstandsutviklingen alene; en må spørre hvorfor det økonomiske overskuddet brukes på denne måten. Og svaret kan altså, for disse parenes vedkommende, ikke ligge i behovet for å bekrefte et komplementært fellesskap mellom husmoren og familieforsørgeren. Snarere er det flere forhold som tilsier at det ut i fra omstendighetene ville være rasjonalt å nedprioritere denne type bedrifter. Parene utviser i tillegg tilsvarende stor investeringsvilje i andre aktiviteter. For eksempel tas det som nevnt ikke lett på matlagingen. Det legges stor vekt på å lage mat fra bunnen av og å samle familien til et daglig felles middagsmåltid. Flere av parene forteller at de har matlaging som en felles hobby, de "lager en del sånn spennende mat sammen", "liker å planlegge og å handle inn sammen" og "lager fem retters middager sammen med venner". Fortellingene om matlagingen har på denne måten klare konnotasjoner til en form for livsstilsprosjekt.

Hverdagens estetisering og den protestantiske etikk

Både matlagingen og byggeprosjektene som intervjupersonene bedriver har et tydelig anstrøk av lengsel etter nytelse og drømmer om det gode liv. For eksempel dukker slike konnotasjoner opp når Sven og Anne beskriver det pågående arbeidet med å rehabilitere et hus i Frankrike. Det handler, blant andre ting, om maten og vinen og om landsbylivets enkle sjarme. Eirik knytter også an til drømmen om det gode liv når han skal forklare hvorfor det blir så viktig for ham å legge ned mye arbeidsinnsats i forberedelsen av det daglige middagsmåltidet. Familien har tidligere bodd en periode i Italia, og Eirik sier at han ønsker å få til noe av den samme "lille festen hver dag" som han opplever at måltidene kan være i den italienske kulturen, "de kan samles og ha det fint her og nå og hver dag er litt jobb og litt fest." Forbindelsen mellom hverdagslivets gjøremål og en sanselig-visuell forestillingsverden som her, dukker opp i intervjufortellingene og kan knyttes til det Mike Featherstone (1991) betegner som *hverdagslivets estetisering*. Det handler om at betydningen av den

estetiske dimensjonen ved det vi gjør og ved tingene vi omgir oss med framheves på en ny måte. Featherstone knytter hverdagslivsestetiseringen til framveksten av bestemte intellektuelle og halvkunstneriske miljøer som på begynnelsen av 1900-tallet framhevet betydningen av personlig inderlighet og estetisk selvutfoldelse – "the desire to enlarge one's self, the quest for new tastes and new sensations" – som nøkkelen til det gode liv (1991:67). Denne hverdageestetikken får særlig gode betingelser i møtet med den senmoderne konsumkulturen:

The aesthetization of reality foregrounds the importance of style, which is also encouraged by the modernist market dynamic with its constant search for new fashions, new styles, new sensations and new experiences (1991:64).

Orienteringen mot estetisk selvutfoldelse stimuleres av et marked som hele tiden tilbyr nye sanseopplevelser, nye stemninger og ny design. Dette har de siste årene ikke minst gjort seg gjeldende i forhold til matlaging, med en eksplosjon i antallet glansede kokebøker, matlagingsprogrammer på TV, designkjøkkener og økt tilgang til eksotiske matvarer. Intervjupersonene knytter selv matlagingsprosjektene til en orientering mot nytelse i hverdagslivet stimulert av nye livsstilsdiskurser (Aarseth 2007b). Dette innebærer ikke nødvendigvis at den sterke vektleggingen av hverdagslivets sanselige og estetiske kvaliteter i intervjufortellingene bare er et produkt av konsumkulturen.

Når Sven og Anne forteller om sitt oppussingsprosjekt hjemme eller om rehabiliteringen av et feriehus i Frankrike, er det gleden over å forme noe selv som framstår som hovedbudskapet; "så lenge jeg kunne sette mitt eget preg på det, så kunne jeg funnet meg til rette mange steder", sier Sven. Det ville være vanskeligere for ham å føle seg hjemme i noe andre har utformet: "jeg har nok problemer med å ... altså komme inn i et ferdig ... av interiørarkitekt laget interiør, det er ikke helt min ting." I tråd med denne logikken synes ikke Sven det er en ulempe at huset han og Anne har kjøpt i Frankrike ved nærmere ettersyn har vist seg å være noe i retning av en ruin. Ser man bort fra de økonomiske bekymringene, er det snarere tvert imot. Som Sven sier, "(...) det er litt ålreit at det er såpass – prosjektet er i utgangspunktet såpass rått på en måte, og såpass uferdig, at vi har stor innvirkning på hvordan det blir". Problemet er heller at han ikke har anledning til å gjøre det fysiske arbeidet selv, slik han har gjort i forbindelse med tidligere oppussingsprosjekter. Hverdageestetiseringen handler her om noe mer enn *styling*; den handler ikke først og fremst om å sette sammen og velge

mellom ulike ferdigproduserte artefakter som frambyes gjennom livsstilsmagasin, reiselivsbrosjyrer, designbutikker eller gourmetrestauranter. Snarere enn å betale for at andre former hverdagslivet for dem, er disse tokarriereparene opp-tatt av å skape noe selv. Den kreative gleden blir i påfallende stor grad knyttet opp mot investering av krefter og kompetanse; det handler med andre ord i stor grad om *arbeid*. Faktisk ser det ut til å være en forbindelse mellom arbeidsmessige investeringer og drømmen om det gode liv. Eiriks prosjekt om å gjøre middagsmåltidet til "den lille festen hver dag" forutsetter, ifølge Eirik selv, at man legger tid og skaperkraft i tilberedningen. Den gode samtalen oppstår ikke, mener han, de dagene de serverer hamburgere og familiemedlemmene spiser mer "i farta". For å få familien til å sette seg ned og samles på en annen måte rundt måltidet bruker Lene og Eirik mye tid på matlaging, de leser kokebøker, planlegger måltider og handler inn sammen. De legger stor vekt på at middagen lages fra bunnen av, og prøver å variere og lage noe litt nytt.

Eirik bemerker selv at dette krever en god del, og at de må passe på så ikke dette prosjektet tar helt overhånd. Investering av krefter i måltidene må balanseres mot andre hensyn. For eksempel er det ikke sikkert, påpeker han, at de store matprosjektene alltid er i barnas interesse: "Altså barna sier jo "hvorfor i all verden bruker du så mye tid på det?". De mener jo at det blir best mat når foreldrene har dårlig tid, for da får de hamburger eller pizza, og det er jo best og det går fortest, liksom". For å forhindre at matlagingen kun blir de voksnes prosjekt i stedet for å være en måte å skape samling i familien på, har de utviklet et nytt prosjekt, der barna involveres ved at de får ansvar for ett måltid i uken. Og som Eirik sier, "da syns jo de det er mye morsommere selv også". Eirik avviser derimot tanken om en utstrakt outsourcing av disse opp-gavene. Ikke fordi han har moralske betenkeligheter, men fordi det ville være i strid med det han oppfatter som meningen med å være sammen hjemme: "Skal du kjøpe ferdig mat og få andre til å vaske klærne dine og – da blir det jo sånn – hva skal du til slutt gjøre hjemme, og hvorfor *er* du hjemme, liksom?" En mulig forklaring på at Eirik ikke kan forstå hva man "til slutt skal gjøre hjemme" dersom man ikke gjør det meste selv, er at vi her står overfor en kulturell hybrid av en hverdagestetisering som ansføres av konsumkulturens glansede kokebøker og kostbare espressomaskiner på den ene siden og etterlevninger etter en protestantisk bonde- og selvbergingskultur på den andre. Med andre ord at en out-sourcing av familiens oppgaver møter motstand i seiglivede kulturelle tradisjoner. Vektleggingen av den sanselig-visuelle formingen av daglige omgivelser og gjøremål flettes inn i en tradisjonell oriente-

ring der tilfredsstillelsen er knyttet til at man, som Inger formulerer det, selv "har bygd og skapt og båret". Inger ironiserer selv over denne protestantiske nybyggermentaliteten. Når de setter i gang med hyttebyggingsprosjektet, er det jo ikke sementbæringen de drømmer om; "du ser for deg godstolen og drinken ved siden av!" Inger ler: "Og det er jo på en måte det vi bygger!" Men Inger får likevel problemer med å nyte langhelgen de var på i Roma, der alt ble "servert på et fat". Hun opplever det som mye mer meningsfylt å drømme om den framtidige "godstolen og drinken ved siden av" mens hun bærer sement mellom hytta og parkeringsplassen.⁶ Til en viss grad kan man forklare investeringsviljen som et resultat av at den nye hverdagesestetikken her smelter sammen med en dyptgående "gjør-det-selv"-orientering med dype røtter i norsk kultur.

Men en slik hybrid kan likevel ikke gi en helt fyllestgjørende forklaring på den "vanvittige galskapen" vi her står overfor. Det gjenstår å forklare hvorfor denne hybrididen får så til de grader stor gjennomslagskraft nettopp i disse to-karrierefamiliene som i tillegg til tunge felles forpliktelser knyttet til barna, også har meningsfulle jobber som de ønsker å investere mye tid og emosjonell energi i. Intervjupersonene er da også pinlig klar over at dette er en lite hensiktsmessig disponering av knapp tid og energi, og ser det åpenbart irrasjonelle i å bygge sitt eget hus fra grunnen av eller bære seks tonn med stein og sement. Jan regner ut at det arbeidet de nedla i en treårsperiode da de bygde hus, i form av kvelder og helger og ferier, kunne ha vært satt bort til fagfolk uten at kostnadene hadde blitt umulig å håndtere; "det hadde egentlig vært revnende likegyldig, vi hadde bare betalt renter og avdrag i noen år til...". Dersom det var en rasjonell bruk av tid og krefter som hadde vært poenget her, ville de være på feil spor, og det er de fullstendig inneforstått med. Men kan det være noe i det doble entreprenørskapets indre dynamikk som gjør at det å bygge og skape og bære *selv* ikke bare framstår som en fortidslevning, men tvert imot får en ganske bestemt *ny* mening, nettopp i den situasjonen intervjupersonene befinner seg i?

Angsten for det jevne og det farlige tomrommet

Ser vi nærmere på intervjupersonenes fortellinger om jobben slår de velkjente forestillingene om de grådige og forførende jobbene inn med full styrke. Intervjupersonene understreker at de ikke akkurat "har noen åtte-til-fire-jobb",

men at jobben blir ”mer som et karaktertrekk ved en”, eller som ”den faglige biten av deg”. Dette er ikke karaktertrekk eller faglige biter som bare *er* der. Sakens kjerne er nettopp at det ikke handler så mye om hvem man *er*, men om å være kontinuerlig involvert i en prosess der man skaper sitt eget selv (du Gay 1996, Beck og Beck Gernsheim 2001). Når intervjupersonene beskriver jobben som en del av dem selv, handler det nettopp om at den oppleves som en sentral arena for denne selvskapingen. En følge av dette er at disse parene ikke først og fremst skal fordele og balansere en gitt mengde arbeidsoppgaver; de skal balansere hverandres mulighet for å være i personlig vekst og selvutfoldelse. Her står parene overfor to trusler: De står ansikt til ansikt med det Tor-dis Borchgrevink (1995) betegner som ”det farlige tomrommet” som følge av at ingen trekkes mot og ønsker å investere i den hjemlige livslykken. Når ingen føler lyst og ansvar i forhold til hverdagens praktiske behov, blir tomrommet etter den kvinnelige hjemskaperen åpenbar. Jo mer tomrommet gjør seg gjeldende, jo sterkere blir trusselen om avmagnetisering. Familien blir et sted man ønsker å unngå, et sted preget av sur plikt og forhandlinger. Samtidig står parene overfor en betydelig utfordring relatert til det jeg nedenfor skal betegne som ”angsten for det jevne”. Denne utfordringen handler om at arbeidslivets krav til engasjement og *drive* ser ut til å smitte over og gjøre seg gjeldende som norm – også i familielivet.

Trusselen om avmagnetisering er blant annet knyttet til det administrative og praktiske som preger hverdagslivet, og som på en måte ”tar luven av det å utvikle parforholdet” – som Jan formulerer det: ”så blir det i perioder sånn at du fungerer som et andelslag. ”Du gjør det”, ”jeg gjør det” – veldig sånn praktisk retta, veldig lite sånn par.” Poenget er at de store prosjektene nettopp dukker opp i intervjufortellingene som en motgift mot alt dette ”praktisk retta”: ”Så veldig mye av vårt parforhold har vært liksom litt todelt, det har vært på en måte den daglige administreringa (...) og så har det vært disse andre prosjektene (...)”. På tilsvarende måte forholder det seg i Espen og Ingers tilfelle. Sterk jobbmagnetisme har vært en stadig mer akutt utfordring, og begge forteller at konfliktene om de praktiske gjøremålene hjemme tilspisset seg i løpet av året forut for intervjuene. Det er nettopp i denne situasjonen av akutt fare for at hjemmelivet avmagnetiseres at Espen og Inger pålegger seg selv ytterligere forpliktelser og går i gang med det store utbyggingsprosjektet på hytta. Rasjonale i denne prosjektorienteringen må forstås på bakgrunn av at ”tomrommet” her ikke kan fylles opp ved å gripe tilbake til tradisjonelle forestillinger om hjemlig livslykke – hjemmet som en rolig havn der man kan trekke

seg tilbake og "bare være". Nettopp i en situasjon der det selvskapende individets behov for å få næring intensiveres, står både han og hun uten det Tian Sørhaug betegner som en "indretjeneste i hjemmet" som kan gi den næring som trengs for at man skal kunne levere "krevende, totale ytelser på jobben" (2002:148). Men dette skyldes ikke bare fraværet av en kvinnelig hjemskaper som tar ansvar for de investeringene som kreves for at hjemmet skal oppleves som en slik havn. Det ser også ut til å være noe i selvtillitmaksimen som etablerer noen nye betingelser for hva som kan fungere som en slik indretjeneste.

Et viktig poeng her er at parforholdet og hjemmelivet ikke ser ut til å kunne gi den næring som trengs dersom man bare er "litt sånn halvt til stede" hjemme og "lever i hver sin verden". Det ser ut til å være litt flytende overgang mellom dette tapet av det som trigger og engasjerer ute og hjemme. Blir det "for mye på det jevne" på jobben ser det også ut til å være kort vei til en følelse av å ikke være eller bare være halvt til stede hjemme (Aarseth 2007a). Men dette ser også ut til å virke den andre veien: Eirik forteller at han i sitt forrige ekteskap opplevde at han gradvis mistet energi og initiativ på hjemmebane, og han beskriver en svært tydelig sammenheng mellom dette fraværet av initiativ hjemme og opplevelsen av et virkelig farlig tomrom, i form av forvitring av fellesskap og intimitet. Mye tyder med andre ord på at opplevelsen av intimitet og tilhørighet i en forstand må produseres via selvskapingen – i den forstand at intimiteten forutsetter en opplevelse av initiativ og noe som "trigger engasjementet" hos deg. Dermed presser det seg fram nye betingelser for hva som faktisk kan gi opplevelse av tilhørighet og intimitet hjemme. Angsten for det jevne og det farlige tomrommet må med andre ord håndteres samtidig og filtrere seg inn i hverandre på intrikate måter. Skal man fylle tomrommet, nytter det ikke å "holde det gående" på det jevne og minimere investeringene på hjemmebane. For disse intervjupersonene blir løsningen i stedet å investere mer; mer oppmerksomhet, mer kreativitet, mer fokus. Det er dette Eirik etter hvert har forstått; at det hjemme – akkurat som i jobben – handler om å investere litt mer: Da "kan det bli veldig givende" både hjemme og på jobben. Fortellingene illustrerer at intervjupersonene her står overfor en slags dobbel omkalfatring av forholdet mellom hjemmeliv og jobb: Ikke bare er det slik at selvskapingsmaksimen sprenger grensene mellom jobb og fritid ved at man er ansvarlig for optimalisering av egen vekst og personlige utvikling også i den såkalte fritiden. Selvskapingsmaksimen smitter også over på rammebetingelsene for hva som oppleves som et meningsgivende og nærende

fellesskap. Det blir også maktpåliggende å skape et slags selvutfoldelsesbasert fellesskap, et fellesskap viss indre dynamikk må bestå av noe ganske annet enn "andelslagets" kontinuerlige forhandlinger om fordeling av praktiske oppgaver. I denne situasjonen er det ikke vilkårlig hva som "trigger engasjementet" og samtidig kan gi næring til intimitet og tilhørighet.

Delte drømmer og samstemt selvskap

Den nye hverdagsestetiseringen ser i denne situasjonen ut til å være særlig godt egnet til å fylle tomrommet. De estetiske prosjektene "snakker" med intervjupersonenes lengsel etter en følelse av – som de sier – å ha den "driven over deg", "å være med" og føle den "troen på at man kan få til noe fantastisk" – også på hjemmebane. Den første grunnen til dette er at disse prosjektene produserer det Kari Solbrække (2005) betegner som "lystpreget inderlighet." Begrepet er knyttet til en revitalisering av et kunstnerisk selvutfoldelsesideal i deler av det postindustrielle arbeidslivet. Solbrække er blant annet inspirert av Charles Taylors (1989) teori om at dyrkingen av det estetisk-ekspressive i det senmoderne samfunnet kan føres tilbake til romantikkens dyrking av individuell subjektivitet i form av imaginasjon og følelser. Menneskets unikheter må realiseres gjennom at hvert menneske lever opp til den form for originalitet man er bærer av. Dermed blir selve uttrykket, eller kanskje mer presist – avtrykket – av ens egen subjektive utfoldelse i verden, av avgjørende betydning. Det handler om å utfolde og uttrykke noe genuint personlig. Som Solbrække (2005:114) formulerer det: "Ved å skape noe nytt, foreligger ikke bare et nytt produkt. Produsenten får også tilgang på bekreftelse av seg selv som et kreativt individ." Jeg vil argumentere for at en slik form for reromantisering – i form av en lystpreget inderlighet – for mine intervjupersoners vedkommende også gjør seg gjeldende med full styrke på hjemmebane. På dette punktet glir fortellingene om jobben og familien i påfallende stor grad over i hverandre i intervjuene. På begge arenaer er parene opptatt av "å fornye seg", "å gjøre ting litt annerledes", eller "å leke litt med ulike løsninger". Begge steder handler det om utprøving og utforskning av nye sider ved egen subjektive skaperevne, og det er ved å gi mye av seg selv man kan "få til noe litt spesielt" – enten det dreier seg om prosjektet på jobben eller middagsmåltidet hjemme.

Fortellingene om hjemskapingsprosjektene har imidlertid også klare konnotasjoner til det Colin Campbell (1987) betegner som selve drivkraften i ka-

pitalismens motivasjonsform; *an imaginative hedonism*. Denne forestillingsbaserte nytelsesorienteringen består ikke i begjæret etter umiddelbar tilfredsstillelse, men handler snarere om en evig jakt på, og dagdrømmer om, nye muligheter på grensen mellom det som er nå og forestillingene om det som kan bli. Siden gleden ved denne forestillingsevnen først og fremst er av emosjonell og estetisk karakter, er det også ifølge Campbell, "those products which present the greatest possibilities for aesthetic and emotional dream projection which are central (...) (1987:247). Dagdrømmen er en sentral del av nytelsen, for ikke å si at det er i dagdrømmen selve nytelsen ligger. Campbell definerer dagdrømmen som "the imaginative elaboration, in pleasurable direction, of a forthcoming or anticipated, real event, and, as a consequence, requires that incidents should be kept within the bounds of the possible" (1987:83). Dagdrømmen blir en form for forestillingsevne som, i motsetning til fantasier mer generelt, er tett forbundet med forestillinger om og forventninger til framtiden, og dermed er den også innnevnt i bestrebelser etter en realisering i en eller annen form. Det som skaper drivkraften i denne dynamikken er nettopp at lengselen aldri tar slutt. Tilgangen til det man har drømt om innebærer i en viss forstand at drømmene forluster (1987:86). Det ble aldri helt slik man hadde drømt om. Jo mer kraftfulle drømmene blir, jo større blir nedturen når man står overfor den "virkelige" opplevelsen. Men nettopp heri ligger ifølge Campbell motivasjonskraften – i en stadig søken etter nye og i prinsippet realiserbare drømmer; "the dream will be carried forward and attached to some new objects of desire such that the illusory pleasures may, once more, be re-experienced". (1987:86). Dagdrømmene har med andre ord størst kraft der de balanserer på kanten mellom fantasi og begjær på den ene siden og det som er mulig å realisere i den konkrete situasjonen subjektet befinner seg i på den andre. Dette er kapitalismens romantiske ånd, mener Campbell.⁷ Når intervjupersonene bærer sement, snekrer eller leser kokebøker og planlegger nye eksperimenter på kjøkkenet, mener jeg de nettopp kan være i gang med å intensivere dette grensestedet mellom opplevelsen og forventningsfullheten Campbell beskriver. Det er nettopp på dette grensestedet mellom det som er og det som ennå ikke er, at forestillingsevnen i sterkest grad fyller den foreliggende virkeligheten med magi og fortryllelse. Og det er, vil jeg hevde, noe i denne formen for framtidsrettet imaginasjon som gjør at de estetiske prosjektene kan fungere som indretjeneste, i form av en lystfylt inderlighet som gjør at investeringene kan gi næring til nye investeringer.

Hos Campbell er imidlertid det lystfylte i denne formen for forestillingsevne knyttet til individets indre liv og dermed også langt på vei en ensom

glede. Dagdrømmene er, mener Campbell (1987:92), dømt til å være noe som finner sted "inne i" den enkelte. Dermed i sitt vesen skjult for den andre og individuelle i sin karakter. De kan ikke deles. Men den lystfylte og forventningsfulle forestillingsverden disse intervjupersonene forteller om, ser nettopp ut til å være medvirkende til å produsere en form for intimitet. Når Espen skal forklare hvorfor de bruker så mye energi på hyttebyggingsprosjektet legger han vekt på at "det er akkurat som at det er mye energi og overskudd i å gjøre det, og det er et stort fellesskap å gjøre det." Espen mener sementbæringen og den romantiske middagen for to har "noe av de samme ingrediensene i seg" og forteller at han og Inger "har en slags romantikk knyttet til det". Når Anne og Sven forteller om det gamle huset de har kjøpt i Frankrike legger de på tilsvarende måte vekt på at dette er et fellesprosjekt. Selv om Sven har hovedansvaret for å koordinere den pågående rehabiliteringen av det gamle huset, handler fortellingen om å gjøre ting sammen, eller kanskje vel så mye om å drømme sammen. Særlig Annes fortelling om hvordan dette prosjektet er blitt til, er proppfull av konnotasjoner til slike felles drømmer og felles opplevelse av det som i julesangene beskrives som "forventningsfull fryd". Hun forteller hvordan de hver for seg "har tenkt" og "har forestilt seg", og på uforklarlig vis viser det seg at den andre også "har tenkt" og "forestilt seg". Fortellingen har også et slags magisk element; ting "begynner å skje" litt uten målrettede handlinger fra deres side – som om det er en underliggende skjebnebestemmelse som folder seg ut foran dem. Inger og Espens fortelling om hyttebygging og sementbæring gir assosiasjoner til noe av den samme magien. Espen forteller for eksempel om hvordan han og Inger ble forelsket i hverandre i forbindelse med et stort renoveringsprosjekt som de gjorde sammen med noen venner. Romantikken næres ikke bare av felles dagdrømmer om "det gode livet" på hytta, men også av en egen nærhetsfølelse ved å være sammen om å oppleve "energien i det" når de jobber sammen og "fornøydheten over å ha gjort noe sammen". Prosessen med å bygge ut hytta og tilbringe helger sammen som sementbærere og murere er på denne måten i aller høyeste grad et romantisk prosjekt der det ikke bare er gjøringen, men også dagdrømmene og de forventningsfulle forestillingene, som veves inn i hverandre og produserer en opplevelse av intimitet og tilhørighet.

Her støtter jeg meg på Scott Lash (1993, 1994) som hevder en estetisk kilde til subjektivitet – "an aesthetic 'source' of the self" – også kan gi næring til opplevelser av tilhørighet til et "vi". Den økende mengden estetiske symboler og narrativer i den senmoderne konsumkulturen åpner for en utvidelse

av bestemte former for kollektive kulturelle betydninger, mener Lash. Aksentueringen av den estetiske drømmeverden kan derigjennom også gi næring til ny opplevelse av intimitet og fellesskap (Lash 1994:135-6). De kollektive estetiske symbolene og narrative blir meningsskjemaer som nettopp ikke får sin virkning gjennom en kognitiv anknytning til en bestemt diskurs. Det er ikke ved å fokusere på tegn og distinksjoner disse estetiske symbolene gir mening. De estetiske meningsskjemaene kan utgjøre en felles meningsverden der tegn og symboler tilegnes prerefleksivt, de oppleves nettopp som umiddelbart meningsfulle, uten at man behøver å fokusere på tegnet (1994:148). Derfor kan de estetiske betydningene eksistere mellom subjektene og omslutte dem som "shared meanings which are conditions of existence, indeed are the very existence, of the 'we'" (Lash 1994:146). Denne formen for estetisk refleksivitet kan knyttes til Bourdieus (1995) teori om distinksjonen, der "måtene å se på" beskrives som intuitive fortolkningsskjemaer som også får en kroppslig forankring i form av habitus og den praktiske sans (Lash 1993:10). I senmoderne parforhold er det nettopp evnen til å utvikle felles umiddelbare og intuitive fortolkningsskjemaer, eller en form for *kollektiv habitus*, som gir relasjoner klangbunn, mener Lash (1994:206). Denne formen for tilhørighet forutsetter en konstant produksjon av umiddelbare eller intuitive meningssammenhenger gjennom en intens utveksling av tegn: "It is the co-creation of a collective habitus, the creation by lovers of the classifications, the un-thought categories on which their semantic interchange is based" (Lash 1994:206). Moderne myter, narrativer og forestillinger – for eksempel om det gode liv i en sydeuropeisk landsby eller betydningen av å gjøre middagsmåltidet til "den lille festen hver dag" gir stoffet til produksjonen av en kollektiv habitus. På denne måten bidrar de estetiske forestillingene i produksjonen av ny intimitet i form av en umiddelbar, eller ikke-refleksiv, felles meningssammenheng samtidig som de gir næring til en lystpreget inderlighet.

Romantiske livsprosjekter i omforming

Oppsummeringsvis hevder jeg altså i denne artikkelen at hverdagestetiseringen gir næring til et nytt romantisk livsprosjekt, eller om man vil, et nytt investeringsmaksime, i tokarrierefamilien. Jeg foreslår at den nye romantikken kan fylle det farlige tomrommet etter den kvinnelige hjemskaperen. Snarere enn at familien sulteføres på investeringer, lades den med ny motivasjonskraft

som er virksom samtidig som, eller nettopp som følge av, at begge investerer mye i selvoverskridende prosjekter ute i verden. Men om de nye lystprosjektene redder tokarrierefamilien fra avmagnetisering og meningstap er det åpenbart mye som taler for at den andre tesen, om at jobbens handlingskrav her smitter over på familien, slår til for fullt. Og det er dette jeg vil diskutere i dette avsluttende avsnittet. For selv om den nye investeringsmaksimen er løstrevet fra de kjønnede livsprosjektene, er den samtidig tett forbundet med kravet om handling. Det er her den nye motivasjonskraften ligger, det som *trigger* og skaper *driven* er utsiktene til å realisere nye muligheter, overskride seg selv og skape noe nytt. Om det er slik, at tilhørighet og intimitet må produseres gjennom denne formen for handlingskrav, og nettopp dreier seg om emosjonelle, mentale og fysiske investeringer, kan man selvsagt si at hjemmets påståtte rolle som et sted der vi nettopp ikke behøver å være effektive og optimalisere ytelsene våre, men bare kan *være*, undergraves. I den forstand kan man si at trusselen om avmagnetisering aksentuerer smitteeffekten og at frykten for tomrommet etter den kvinnelige hjemskaperen og angsten for det jevne her virker sammen og skaper økt tvang. Kravet til selvskaping gjør seg ikke bare gjeldende i de kunnskapsintensive jobbene, men også på hjemmebane. Det er langt på vei dekning for å si at tvangen til denne formen for optimalisering ser ut til å være så sterkt forankret som kroppslig og emosjonell disposisjon i disse parene at den overkjører hensynet til hva som på et annet nivå kunne være mest hensiktsmessig og praktisk gitt den livssituasjon de befinner seg i.

Men samtidig er tvangen til investering i emosjonelle og estetiske prosjekter i denne situasjonen også, på et annet nivå, rasjonell. Denne rasjonaliteten består ikke, eller i hvert fall ikke bare i, at investeringene bidrar til optimalisering av emosjonell og kulturell kapital slik Eva Illouz (2007) og Beverley Skeggs (2004) foreslår. Betydningen av disse emosjonelle og estetiske investeringene er ikke først relevant når de realiseres i arbeidslivet, eller, i Bourdieus språkdrakt, konverteres til kapital i feltene. For det første er det som motiverer disse prosjektene, og fyller dem med mening og nye former for inderlighet, ikke (bare) ønsket om å akkumulere kapital. Riktignok får utvilsomt de nye fellesprosjektene i familien sin motivasjonskraft fra det samme stoffet som arbeidslivets selvskapingsmaksime baserer seg på. I en viss forstand kan man kanskje også si at familien her i stor grad framstår som arena for produksjon av emosjonell og økonomisk verdi som likner den produksjonen av emosjonell og økonomisk verdi som skjer på jobben. Men samtidig, og dette

er den andre forskjellen, er det som produseres i familien ikke først og fremst konverterbar kapital. Jeg mener kombinasjonen av det farlige tomrommet og angsten for det jevne ansporer til en revitalisering av familien som en produksjonsenhet der gjøremålene har mening i seg selv, de har mening fordi de inngår i "den hjemlige livslykke", om man vil. Det som driver investeringene i familien er, vil jeg hevde, et nytt romantisk livsprosjekt. Dette fører oss tilbake til de kjønnede livsprosjektene i det moderne.

Det jeg mener å være på sporet av, er en omforming – og delvis sammen-smelting – av den splittelsen Jorunn Solheim skisserer mellom det kvinnelige romantiske livsprosjektet knyttet til moderskap, hustruskap og familien som intimsfære og det mannlige romantiske livsprosjektet rettet mot den overskridende, grensesprengende kreativiteten. Ifølge Solheim handler dette om en dyp splittelse mellom to livsprosjekter – ja, til og med en uløselig konflikt mellom to kjærlighetsbegreper: "Det ene omfatter kjærligheten til det produktive arbeidet som selvoverskridende, samfunnsmessig virke, det andre omfatter kjærligheten som sitt eget prosjekt, avgrenset til den private sfære" (2007:13). En mulig tolkning av den nye investeringsmaksimen jeg beskriver, er at revitaliseringen av familiearbeidets romantiske ånd fyller hjemmesfæren med ny investeringsvilje samtidig som den nedtoner og kanskje til og med overskrider denne uforsonlige motsetningen mellom hans og hennes romantiske livsprosjekt. Det vi her har med å gjøre er en transformasjon av hans utadrettede selvoverskridende prosjekt, der det gjelder å bli ett med noe større gjennom "å forandre og omskape verden i sitt eget bilde" (Solheim 2007:113), og hennes immanente prosjekt rettet mot å være for andre i en innkapslet intimsfære. Jeg vil forslå at det nettopp er denne transformerte forbindelsen mellom de to romantiske livsprosjektene som "trigger engasjementet" og samtidig gir næring til intimitet og tilhørighet i disse parene. Slik kan de nye romantiske prosjektene fungere som en ny "indretjeneste" som fyller tomrommet etter den kvinnelige hjemskaperen samtidig som parene unngår angsten for "det jevne". Kanskje er det nettopp kombinasjonen av disse to truslene – det farlige tomrommet og angsten for det jevne – som gjør at lysten til å ha og forfølge prosjekter blir så påfallende hos disse likestilte kunnskapsarbeiderne – og som dermed også er det som skaper eksessene i de nye estetiske fellesprosjektene jeg har beskrevet.

Noter

1. Artikkelen er basert på deler av avhandlingen *Hjemskapingens moderne magi* (Aarseth 2008).
2. Flere har påpekt at bildet av et helt nytt arbeidsliv er betydelig overdrivet og baserer seg på generaliseringer ut fra en liten gruppes erfaringer (se for eksempel Rønning 2002). Poenget i denne sammenheng er dels at visse grupper kunnskapsarbeidere, som dem vi her har med å gjøre, møter nye måter å organisere arbeide på. Dels bidrar de nye diskursene knyttet til selvskapingsmaksimen til nye forståelser av arbeidet. Dette siste er kanskje like viktig; det skapes en ny fortelling om arbeidets betydning, og denne nye fortellingen gjør noe med hvordan enkelte grupper utformer og binder seg til prosjektene i verden (Aarseth 2008a).
3. Romantikken er her ikke forstått som en bestemt tidsperiode, men som en verdensanskuelse og kulturell tradisjon som er virksom langt utover den historiske epoke den oppstod i (se Solheim 2007:114).
4. Her kan det se ut som om den nye, likestilte middelklassen på bestemte måter står overfor den samme situasjonen som tidligere er beskrevet i studier av arbeiderklassesmiljøer; de praktiske og materielle føringene får større betydning enn det å opprettholde et kjønns-skillen i arbeidsdelingen (se for eksempel H. Holter m. fl. 1975, Nielsen og Rudberg 2006).
5. I 2006 brukte innbyggere i Norge 40 milliarder kroner på oppussingsprosjekter – og tallet har vært stigende de siste årene. I 2007 svarer 42 prosent av norske husholdninger at de er positive til å bruke et større beløp på å pusse opp bolig eller fritidsbolig i løpet av det neste året (Tall fra Prognosesenteret, *Aftenposten* 18.05.06 og 25.07.07). Som forfatteren Torgim Eggen formulerer det: "Man er nødt til å se sannheten i øynene. Norge er ikke en kulturnasjon, men et oppussingsobjekt."
6. En slik "gjør det selv"-orientering kan knyttes til flere historiske trekk ved norsk familiekultur. En av dem er at mindre klasseforskjeller har medvirket til at det i norsk etterkrigstid og fram til i dag har vært liten tradisjon for tjenerskap i hjemmet. Små lønnsforskjeller gjør også at det i større grad framstår som økonomisk rasjonelt å gjøre oppgaver selv, framfor å leie inn arbeidskraft. Som Jorunn Solheim (2002:113) peker på, har dette trolig bidratt til at den private husholdsfære har beholdt sin karakter av å være en arbeidssfære, og ikke bare en intimsfære. Et annet forhold som har trukket i samme retning, er at industrialisering og urbanisering inntraff sent i Norge. Århundrelange bonde- og småbrukertradisjoner har gjort seg gjeldende helt opp i vår tid. I langt større grad enn i andre europeiske land ble naturalhusholdningen opprettholdt langt utover 1800-tallet. I en norsk kontekst tok det for eksempel selv i velstående byhjem lang tid før kjøpemarkedet overtok for hjemlig råvareproduksjon (Melby 1999:162).
7. Campbell knytter analysen av denne romantiske ånd til moderne forbrukerkultur, men det argumenteres for at den romantiske motivasjonsformen han finner, gjør seg gjeldende i moderne kapitalismen mer generelt (se for eksempel Solbrække 2005, Solheim 2007).

Litteratur

- Beck, Ulrich (2000) *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press
- Beck, Ulrich and Elisabeth Beck-Gernsheim (2001) *Individualization*. London: Sage

- Borchgrevink, Tordis (1995) "The Fairful Empty Space", i: Borchgrevink, Tordis og Øystein Gullvåg Holter (red.): *Labour of Love. Beyond the Self-evidence of Everyday Life*. Aldershot: Avebury
- Bourdieu, Pierre (1995) *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax
- Campbell, Colin (1987) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell
- Crompton, Rosemary and Gunn E. Birkelund (2000) "Employment and Caring in British and Norwegian banking: an exploration through individual careers" i: *Work, Employment and Society* Vol. 14, No. 2: 331-352
- Du Gay, Paul (1996) *Consumption and Identity at Work*. London: Sage
- Ellingsæter, Anne Lise and Arnlaug Leira (2006) *Politicising Parenthood in Scandinavia*. Bristol: Polity Press
- Featherstone, Mike (1991) *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage
- Gullestad, Marianne (1984) *Kitchen-Table Society: A Case Study of Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (1989) *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hochschild, Arlie (1997) *The Timebind. When work becomes home and home becomes work*. New York: Metropolitan books
- Hollway, Wendy og Tony Jefferson (2000) *Doing Qualitative Research Differently: Free Association, Narrative and the Interview Method*. London: Sage
- Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen og Haldis Hjort (red.) (1975) *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax
- Illouz, Eva (2007) *Cold Intimacies. The Making of Emotional Capitalism*. Malden: Polity Press
- Kitterød, Ragni Hege (2000) "Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede", i *Samfunnsspeilet*, nr. 5:34-47. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.) (2007) *Arbeidslivets klemmer. Paradoks i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lash, Scott (1993) "Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension", i *Theory, Culture and Society*, Vol. 10 (1):1-24
- Lash, Scott (1994) "Reflexivity and Its Doubles. Structure, Aesthetics, Community", i: Beck, Ulrich, Anthony Giddens og Scott Lash: *Reflexive Mod-*

- ernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order.* Cambridge: Polity Press
- McNay, Louis (2000) *Gender and Agency. Reconfiguring the Subject in feminist and Social Theory.* Cambridge: Polity Press
- Melby, Kari (1999) "Husmorens epoke. 1900–1950", i: Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg (2006) *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei.* Oslo: Universitetsforlaget
- Pettersen, Silje Vatne, Randi Kjelstad og Erik H. Nymoen (2007) "Mødre, fedre og det nye arbeidslivet: Yrkesforskjeller i arbeidstid" i: Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.) (2007): *Arbeidslivets klemmer. Paradokser i det nye arbeidslivet.* Bergen: Fagbokforlaget
- Polkinghorne, Donald. E. (1988) *Narrative Knowing and the Human Sciences.* Albany: State University of New York Press
- Rasmussen, Bente (2002) "Jobben eller livet? Fra strukturell mannspekt til personlige valg" i: Ellingsæter, Anne Lise og Jorunn Solheim: *Den usynlige hånd. Kjønnsmakt i moderne arbeidsliv.* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Rudberg, Monica og Nielsen, Harriet Bjerrum (2005) "Potential Spaces – Subjectivities and Gender in a Generational Perspective", i: *Feminism and Psychology*, Vol. 15 (2):127–148. London: Thousand Oaks/New Dehli: Sage
- Rønning, Elisabeth (2002) "Jakten på den moderne arbeider", *Samfunnspeilet*, nr. 4-5:91–105. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Skeggs, Beverley (2004) *Class, Self, Culture.* London: Routledge
- Solheim, Jorunn, Hanne Heen og Øystein Gullvåg Holter (1986) *Nordsjøliv og hjemmeliv.* AFI-rapport 35. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet
- Solheim, Jorunn (2002) "Kjønn som analytisk nøkkel til kultur", i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 1:105–117. Oslo: Universitetsforlaget
- Solheim, Jorunn (2007) *Kjønn og modernitet.* Oslo: Pax
- Solbrække, Kari Nyheim (2005) *Inderlig maskulinitet. Om etablering av kjønnsmakt i "ny" økonomi.* Dr. polit.-avhandling, Universitetet i Oslo
- Sørhaug, Tian (2002) "Fetisjerte relasjoner – arbeid, autoritet og makt", i: Ellingsæter, Anne Lise og Jorunn Solheim: *Den usynlige hånd. Kjønnsmakt i moderne arbeidsliv.* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Taylor, Charles (1989) *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity.* Cambridge: Cambridge University Press

- Wajcman, Judy and Bill Martin (2002) "Narratives of Identity in Modern Management: The Corrosion of Gender Difference?" *Sociology* vol. 36(4):985-1002
- Aarseth, Helene (2007a) "Optimalisering på alle livsområder? Likestilt familieliv i ny økonomi" i: Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.) (2007): *Arbeidslivets klemmer. Paradokser i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Aarseth, Helene (2007b) "From Modernized Masculinity to De-gendered Lifestyle Projects: Changes in Men's Narratives on Domestic Participation 1990 – 2005", *Men and Masculinities* online prepublication desember 2007 (forthcoming June 2009)
- Aarseth, Helene (2008a) *Hjemskapingens moderne magi*. Dr.grads.avhandling. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
- Aarseth, Helene (2008b) Samstemt selvskaping: Nye fedre i ny økonomi. *Tidsskrift for kjønnsforskning* nr. 2. Oslo: Universitetsforlaget

Sammendrag

Med utgangspunkt i en studie av likestilte tokarrierepar med kunnskapsintensive jobber, skisserer denne artikkelen et skifte i familiens indre liv. I stedet for at emosjonelle og praktiske investeringer trekkes ut av familien i møte med de grådige og forførende kunnskapsjobbene, argumenterer forfatteren for at selvskapingsmaksimen i disse jobbene smitter over på prosjektene og relasjonene i familien: Hjemmet blir en arena for kreativ selvutfoldelse og en ny tvang til investering. Artikkelen argumenterer for at omformingen i familielivet ikke bare skal forstås som en følge av arbeidslivets selvskapingsmaksime. Den må også knyttes til endringer i kjønnsarbeidsdelingen og avviklingen av den kvinnelige hjemskaperen – som er særlig tydelig blant par der begge har kunnskapsbaserte jobber. Med dette som utgangspunkt, foreslår artikkelen at vi her står overfor en omforming – og delvis sammensmeltning – av splittelsen mellom et kvinnelig romantisk og et mannlig romantisk livsprosjektet i det moderne.